

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

УДК 373.015.31:316.346.2 (100)

DOI 10.25128/2415-3605.18.3.11

ВОЛОДИМИР КРАВЕЦЬ

ORCID ID: 0000-0001-7537-6545

kravets@tnpu.edu.ua

доктор педагогічних наук, професор

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2

ЗМІСТ, ФОРМИ І ТЕХНОЛОГІЇ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Зроблено порівняльний аналіз постановки статевого виховання в провідних країнах світу. Визначено 4 основні періоди генези статевого виховання, проаналізовано їх особливості, характерні акценти у формуванні компетентностей школярів впродовж кожного з цих періодів. Підкреслено значення сексуальної революції у зміні підходів до вирішення проблем статевого виховання в закладах освіти. Виокремлено різні підходи до змісту, форм та технологій статевого виховання, починаючи від абстинентного, що базується на утриманні від сексуальних стосунків до шлюбу, і закінчуючи радикальним статевим вихованням з домінуванням сексуальної соціалізації. Названо ключову проблему в розробці змісту статевого виховання, а саме: визначення співвідношення вивчення питань сексуальності та ідеї навчання утриманню від дошлюбних статевих контактів. На початку XXI ст. спостерігається тенденція заміщення спеціального предмета зі статевого виховання включенням проблем статевого виховання в інші шкільні предмети на основі принципу мультидисциплінарності. Вказано, що реалізація змісту має здійснюватися через використання різноманітних стратегій і технологій навчання: медіа-технологій, відеоінформаційних, інтерактивних і проектних технологій. Обґрунтовано необхідність використання в закладах освіти України окремих елементів зарубіжного досвіду.

Ключові слова: сексуальність, контрацепція, сексуальна орієнтація, статеве життя, методика викладання, проектування, інтернет.

ВЛАДИМИР КРАВЕЦЬ

доктор педагогических наук, профессор

Тернопольский национальный педагогический университет

имени Владимира Гнатюка

г. Тернополь, ул. Максима Кривоноса, 2

СОДЕРЖАНИЕ, ФОРМЫ И ТЕХНОЛОГИИ ПОЛОВОГО ВОСПИТАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Сделан сравнительный анализ постановки полового воспитания в ведущих странах мира. Выделены 4 основные периоды генезиса полового воспитания, проанализировано их особенности, характерные акценты в формировании компетентностей школьников на протяжении каждого из этих периодов. Подчеркнуто значение сексуальной революции в изменении подходов к решению проблем полового воспитания в учебных заведениях. Выделены разные подходы к содержанию, формам и технологиям полового воспитания, начиная от абстинентного, основанного на воздержании от сексуальных отношений до брака, и завершая радикальным половым воспитанием с доминированием половой социализации. Названо ключевую проблему в разработке содержания полового воспитания, а именно: определение соотношения изучения вопросов сексуальности и идеи обучения воздержанию от

добрых половых отношений. В начале XXI века наблюдается тенденция замещения специального предмета по половому воспитанию включением проблем полового воспитания в другие школьные предметы на основе принципа мультидисциплинарности. Отмечено, что реализация содержания должна совершаться через использование разнообразных стратегий и технологий обучения: медиа-технологий, видеоинформационных, интерактивных и проектных технологий. Обосновано необходимость использования в заведениях образования Украины отдельных элементов зарубежного опыта.

Ключевые слова: сексуальность, контрацепция, сексуальная ориентация, половая жизнь, методика преподавания, проектирование, интернет.

VOLODYMYR KRAVETS

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Maksyma Kryvonosa Str., Ternopil

CONTENT, FORMS AND TECHNOLOGIES OF STUDENTS' SEXUAL EDUCATION IN FOREIGN COUNTRIES

A comparative analysis of sexual education formation in the leading countries of the world is conducted in the article. Four main periods of sexual education genesis have been distinguished, their features and characteristic emphases in the formation of students' competences during each of these periods have been analyzed. In particular, one-sided approach to solving the problems of sexual education is shown, namely the emphasis on sexual aspects of it, ignoring the connection of sexuality with marriage and childbirth. The importance of sexual revolution in changing the approaches to solving the problems of sexual education in educational institutions is emphasized. The transformation of moral and family values, the loosening of social control over the pre-marital behavior of young people, the legalization of same-sex love, the separation of sexuality and reproduction, the normalization of unproductive sexuality – these and other realities of life have pushed the governments of many foreign countries to revise the attitude towards the sexual education of schoolchildren. Different approaches to the content, forms and technologies of sexual education, from abstinence from sexual relations before marriage to radical sexual education with the domination of sexual socialization, have been singled out. The key problem in the content of sexual education development, namely the identification of the relationship between the study of the issues of sexuality and the idea of teaching the abstinence from premarital sexual contacts, have been determined. At the beginning of the XXI century a tendency for the replacement of a special subject on sexual education by means of integration of the problems of sexual education into other school subjects based on the principle of multidisciplinary is observed. The content of sexual education in contemporary pedagogical systems of the West is analyzed, the focus is on issues such as attitudes towards sexuality, the formation of a contraceptive culture of the youth, gender aspects of sexual education, homosexuality, and others. The content should be implemented via the use of a variety of training strategies and technologies, namely, media, interactive technologies, video, project work. The necessity of using certain elements of foreign experience in educational institutions of Ukraine has been substantiated.

Keywords: *sexuality, contraception, sexual orientation, sex life, method of teaching, design, the internet.*

Значні зміни в суспільно-політичному й економічному житті України на початку XXI ст. призвели до серйозних наслідків, зруйнувавши ряд моральних цінностей сучасної молоді. Акселерація, автономність дозвілля підлітків та юнацтва, інтенсивність їхніх контактів, у т. ч. в соціальних мережах, зумовили актуалізацію багатьох соціально-педагогічних проблем, зокрема, таких, як: початок статевого життя у ранньому підлітковому віці; зростання сексуальної активності молоді; звуження сфери забороненого в культурі; підліткова вагітність; венеричні захворювання; зростання підліткової проституції; збільшення кількості матерів-одинок підліткового віку; недостатня інформованість молоді з питань статі, шлюбу і сім'ї; спотворені знання про шлюбно-сімейні стосунки; загальна моральна дезорієнтація суспільства тощо. Всі ці негативні явища в нашому суспільстві спричинені, крім соціального чинника, очевидно, відсутністю педагогічно обґрунтованого статевого виховання учнівської молоді. Подібність, навіть аналогічність окресленої проблематики у світовій спільноті (США, Великій Британії, Німеччині, Франції, Польщі й інших країнах) актуалізує її дослідження в Україні, має науковий і практичний інтерес.

Мета статті полягає у проведенні порівняльного аналізу змісту і технологій статевого виховання в провідних країнах світу та виокремлення елементів зарубіжного досвіду, котрий можна екстраполювати у педагогічну практику закладів освіти України.

Оцінюючи історію статевого виховання учнівської молоді в провідних країнах світу взагалі та в Західній Європі зокрема, можна визначити у ній кілька великих періодів.

Перший з них охоплює в часі проміжок з кінця XIX ст. до середини 1920-х років. Для цього періоду характерні суперечки про цілі і зміст статевого виховання школярів, становлення сексуальної педагогіки, перші досліди запровадження спеціальних курсів у школах, особливо країн Північної Європи. Щоправда, на цьому етапі більшість педагогів-дослідників виділялися одностороннім підходом, часто ставлячи основний акцент на сексуальних аспектах статевого виховання. Стосовно цього проявилися два протилежні методологічні підходи. В межах одного з них пропонувалось розглядати сексуальність як самоцінність, поза її зв'язком зі шлюбом та дітонародженням, тоді як в межах другого сексуальність та її прояви розглядалися винятково у зв'язку з метою створення сім'ї і дітонародження.

Другий період в історії статевого виховання учнівської молоді починається з кінця 1920-х років. Статева поведінка людей у цей час ставала все менш стриманою, причому це супроводжувалось змінами в моді, танцях, одязі, ставленні до шлюбу і сексуальності. Часто статево виховання стає справою громадських організацій. Так, наприклад, в Німеччині курси статевої просвіти для молоді організовувались як комуністами, так і прихильниками націонал-соціалізму. І ті, й інші використовували потребу молоді в інформації з питань збереження репродуктивного та сексуального здоров'я для своїх політичних цілей. Основне вістря атак громадських та урядових організацій в країнах світу спрямовувалося проти проституції, венеричних захворювань, дискримінації в суспільстві за статевою ознакою, абортівної практики, розлучень тощо. У скандинавських країнах проводилися уроки статевого виховання.

Третій період бере свій відлік після закінчення Другої світової війни. Суттєвий вплив у цьому контексті здійснила друга сексуальна революція, що розповсюдилась на Заході у 60–70-ті роки XX ст. Причиною тому були соціально-економічні зміни: впроваджувались у життя програми розвитку технічного прогресу («політика нових рубежів»), боротьби з бідністю, вирішувались расові проблеми, відбувалася американсько-в'єтнамська війна. Великою популярністю в роки сексуальної революції користувались філософські ідеї Г. Маркузе про всемірне розширення свободи індивіда. Шлях до звільнення, з точки зору Г. Маркузе, існує, але не через соціальну революцію, війни чи закони, а через революцію гендерно-сексуальну [2]. Освічені молоді люди не сприймали існуючі цінності, яких дотримувались їх батьки, що вплинуло на сприйняття традиційної моделі сім'ї та міжстатевих взаємин. Змінювалися норми статевої моралі, послаблювався соціальний контроль дошлюбної поведінки молоді, надаючи молодим людям можливість самостійно визначати доцільність вступу у дошлюбні статові стосунки; зростали очікування та вимоги юнаків і дівчат не лише один до одного, а й до сімейного життя, його сексуальної складової. Стара мораль, що зводила сексуальні стосунки до рамок шлюбу, розцінювалась багатьма ліберально налаштованими американцями та європейцями не лише як застаріла, а й невірна. Все це змусило педагогічну громадськість країн Західної Європи по-новому подивитися на сексуальну проблематику, детермінувало необхідність проведення дослідниками серйозного аналізу стану морально-статевого виховання підлітків у 1980-ті роки.

Четвертий період починається з кінця XX ст. Для нього характерними є суттєві зміни на географічній і політичній карті світу, зокрема: об'єднується Німеччина, розвалюються Радянський Союз, Чехословаччина і Югославія, розширюється Європейський Союз (ЄС) і НАТО. Суспільство входить у наступну фазу своєї розвитку – інформаційну, з'являються комп'ютер, мобільний телефон, інтернет, соціальні мережі тощо. За цих умов відбувається індивідуалізація і приватизація сексуальності, здійснюється перехід від зовнішнього соціального контролю до індивідуального саморегулювання. Демократичне суспільство відмовляється від жорсткої регламентації й уніфікації сексуального життя, віддає перевагу плюралізму і толерантності. Секс перестає бути лише інструментом продовження роду, в нього тепер інші завдання: від отримання задоволення до піднесення самооцінки. Легальним стає одностатеве кохання і зростає політична та культурна активність сексуальних меншин. З відокремленням сексуальності і репродукції відбулась реабілітація і нормалізація нерепродуктивної сексуальності

(мастурбація, оральний секс, інші сексуальні техніки, що не ведуть до запліднення). Чимало молодих людей стають учасниками руху чайлдфрі (англ. child-free – вільні від дітей).

Окрім вищевикладеного, про актуальність статевого виховання в країнах Заходу можна робити висновок і з огляду на наступні проблеми. За даними європейських фахівців для загалу характерна жаклива картина сексуального нещастя і пов'язані з ним страхи, трагічні помилки та зловживання. Передовсім йдеться про зростання підліткової вагітності. Офіційна статистика підліткової вагітності у Великій Британії, наприклад, свідчить, що в 2001 р. зафіксована 7981 вагітність у дівчат до 16 років (співвідношення 8 до 1000 дівчат у віці 13–15 років), матір'ю кожної десятої дитини, народженої в Англії, є дівчина-підліток. У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. народжуваність серед дівчат 15–19 років становила 30 на 1000. За даними ISSP (Міжнародної програми соціальних досліджень) у Німеччині щороку більше 7000 неповнолітніх дівчат народжують дитину. Сьогодні на 20 %, порівняно з 1990-ми роками, збільшилась кількість абортів у дівчат, молодших 14-річного віку: з 574 до 696.

У Німеччині статевим життям починають жити рано, з 13–14 років, – для більшості німців це звичне явище. В 14 років дівчина може виїхати з батьківського дому на найману квартиру і жити там зі своїм бойфрендом. У Франції 60 % дівчат, які до 15 років вступили у статеві стосунки, і 74 % хлопців, які зробили це до 24 років, були примушені до цього дорослими або старшими колегами.

Нові реалії життя підштовхували уряди багатьох країн до перегляду ставлення до статевого виховання школярів. Нині, наприклад, в країнах ЄС, США, Японії вважається правильною всебічна статева освіта. Однак це не виключає різноманітності її форм і методів. Якщо в Данії і Нідерландах вона загальноприйнята і підтримується широкою громадськістю, то в Ірландії, Італії, Польщі, Чехії та деяких інших країнах викликає активне несприйняття, особливо з боку католицьких організацій і груп. В одних країнах статева освіта є обов'язковою і отримує державну підтримку, а в інших здійснюється менш-більш факультативно.

Досліджуючи сучасний стан статевого виховання у провідних країнах світу, ми дійшли висновку, що основною його метою є формування теоретичних знань з анатомії і фізіології організму людини та її репродуктивної системи (школярі вивчають основні аспекти сексуальності і статевої орієнтації, контрацепції та абортів, вагітності, народження дитини, батьківства, статевого насилля, СНІДу й інших захворювань, що передаються статевим шляхом); виховання почуття відповідальності у статевих взаєминах через пропаганду використання контрацептивів і відмову від випадкових статевих контактів, відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших людей; переконання у школі та небезпеці ранніх статевих стосунків, у недопустимості безвідповідальності та легковажності у взаєминах із представниками протилежної статі; вміння диференціювати поняття дозволеного та забороненого у статевих взаєминах; адекватного сприйняття дорослості, її змісту, достовірних ознак, проявів та якостей.

Реалізована в школах Заходу статева освіта робить можливим для учнів розуміння фізичних і психічних змін; вчить позитивно трактувати власну сексуальність; полегшує розуміння протилежної статі і служить побудові правильних стосунків між ровесниками; протистоїть стереотипам і міфам про секс, які розповсюджуються ровесниками, молодіжною пресою і ЗМІ; формує нормативні переконання, які стосуються сфери сексуального життя; впливає на зміну думок щодо «іншого», в тому числі щодо сексуальних меншин; вчить толерантності і відвертості; формує різноманітні психосоціальні вміння, які суттєво впливають на якість життя (вміння спілкуватися, виражати свої почуття і емоції, прийняти рішення і нести за них відповідальність, давати собі раду зі стресом і невдачами).

Особливе місце в статевому вихованні займає формування у школярів правильного ставлення до сексуальності. У сучасній французькій педагогіці сексуальність розглядається не як щось таке, що існує саме собою, а як аспект соціального, культурного та емоційного життя особистості, що розвивається. Цей підхід зовсім несумісний з медикалізацією сексуальності. З програм зникли поняття «статеве виховання» і «статева просвіта» та з'явилося нове – «виховання сексуальності» (*L'éducation a la sexualité*), що означає забезпечення учням можливості взнати і зрозуміти як різні сторони сексуальності взагалі, так і їх власну сексуальність.

У шведській педагогіці (Т. Веттерберг, М. Еріксон, Х. Марклунд й ін.), навпаки, сексуальність визнається такою, що має самостійну цінність, а не лише у зв'язку зі шлюбом і дітонародженням. У провідних німецьких педагогічних журналах визначилися три основні позиції: статеве виховання – справа та обов'язок передовсім батьківського дому; статеве виховання – справа передовсім фахівця-сексолога в школі і має бути представлене особливим навчальним предметом типу «сексологія» чи «статеве виховання»; статеве виховання в школі має бути частиною загальної освіти і компонентом морального виховання.

На думку польських педагогів (З. Издебський, Т. Круль, І. Сосновський, В. Фіялковський та ін.), статеве виховання повинно мати випереджувальний і профілактичний, а не сексуально-стимулюючий характер, та орієнтуватися на норму і позитивні аспекти сексуального буття, а не на відхилення як засіб залякування, і також містити цілісний аналіз власної сексуальності й оптимізацію своєї статевої поведінки і способу життя (створення особистих програм збереження здоров'я та їх реалізація).

У переважній більшості закладів освіти європейських країн широко розповсюдилася тема контрацепції. Єдиною відмінністю між навчальними планами окремих країн є те, що її розглядають на різних етапах шкільного навчання і в різних обсягах. Так, у Німеччині ознайомлення з проблематикою переривання вагітності передбачено директивами всіх федеративних земель, тоді як тема «Захист ненародженого життя» розглядається лише в школах Баден-Вюртемберга, Баварії, Бремена, Нижньої Саксонії, Північного Рейну-Вестфалії і Рейнланд-Пфальца.

Зарубіжні, передовсім європейські, фахівці вважають, що підліткова контрацепція повинна відповідати наступним вимогам: висока ефективність; безпечність для здоров'я; зручність у застосуванні; доступність для придбання. При цьому варто враховувати сексуальні особливості дівчаток-підлітків, до яких відносяться: нерегулярне статеве життя; нерегулярні менструації (до 25 %); недостатня сексуальна освіта; страх виявлення засобів контрацепції батьками чи близькими; вибір захисних засобів за «порадою» друзів; високий ризик ЗПСШ; кілька статевих партнерів. Аналіз тематики занять «Освіта для сімейного життя» у Польщі показує, що тут значна увага приділяється пренатальному вихованню, результатом якого має бути народження дитини, фізично здорової і психологічно готової до розвитку нових стосунків зі світом.

У більшості європейських країн, США та Канаді існує думка, що статеве виховання неможливе без його гендерної складової. Стратегія гендерного підходу полягає насамперед у тому, щоб організувати рівноправне співробітництво хлопців та дівчат у спільній діяльності, взаємоповнювати сфери самореалізації дітей (наприклад, дівчат заохочують до занять спортом, а хлопців – до самообслуговування). Дівчата та хлопці пізнають себе у незвичних видах діяльності, наприклад, хлопці в художньому декламуванні віршів, дівчата – у роботі з комп'ютером. Спільна участь дівчаток і хлопчиків у загальношкільних заходах (виставах, святах) налаштовує учнів спільно долати можливі проблеми. Популярним є проведення колективних ігор на вулиці під час перерв, що сприяє розвитку дружелюбності, ініціативи, активності дітей обох статей.

Значна увага в статевому вихованні зарубіжжя приділяється проблемі сексуальної орієнтації, зокрема гомосексуальності. У західних країнах більшість людей або вважають гомосексуалізм нормальним явищем, або роблять вигляд, що сприймають таке явище. У Швеції, наприклад, борються не з гомосексуальністю, а з гомофобією, в т. ч. у шкільному середовищі. В Данії діти сміливо вибирають сексуальну орієнтацію, а хто цього не зробив, можуть визначитися пізніше – з 1 листопада вводиться третя стаття – «невизначена», це можливість вибирати статтю за бажанням до настання 18 років. Остання позиція є несприйнятною для української ментальності, а отже, для пропаганди у вітчизняних закладах освіти.

Статеве виховання в різних країнах починаються в різний час. У Данії, Німеччині, Швеції, Японії та Великій Британії воно ведеться, зазвичай, з дошкільних закладів. Обов'язкове сексуальне виховання охоплює початкові і старші класи в ряді країн, а подекуди починається лише в школі 2-го ступеня. Причому обговорення проблем йде як у школах зі спільним, так і в школах з роздільним навчанням хлопчиків і дівчаток (Франція).

Аналіз статевого виховання в провідних країнах світу дає підстави виокремити різні підходи до його змісту, форм і технологій:

1. Абстинентне статеве виховання, що базується на утриманні від сексуальних стосунків до шлюбу, як єдиний варіант вирішення статевих проблем. Такий консервативний підхід характерний здебільшого для Італії, Ірландії, католицьких земель Німеччини, Китаю та Японії, а також був популярним в кінці ХХ ст. у багатьох штатах США, де вони були об'єднані під єдиною назвою Title X («Відкладемо секс на пізніше», «Як зменшити ризик», «Уміння і навички на все життя», «Знай правду про СНІД», «Будь гордим! Будь відповідальним!»). Як свідчить практика абстинентного підходу у вищезазначених країнах, в подібних курсах дуже багато неправдивої, спотвореної інформації, некоректних рекомендацій, «страшилок», отож, це дезінформує молодь, дає переважно ненаукові знання про сексуальне життя.

2. Інша форма організації статевого виховання за кордоном полягає у поєднанні абстинентного з проконтрацептивним підходом. Висувається аргумент, що навчання прийомам контрацепції не зашкодить тим, хто утримується від сексуальних стосунків, але допоможе сексуально активним. Прихильники такого підходу вважають, що статеве виховання має бути засобом залякування молоді венеричними захворюваннями. Д. Кірбі у 1980-ті роки довів, що програми, які не просто закликали підлітків не поспішати з початком статевого життя, а й навчали їх правилам безпечного сексу, значно ефективніші від тих, які пропагували лише сексуальне утримання [5].

3. Для третьої форми проведення статевого виховання школярів властивий підхід, заснований на вихованні характеру, який намагається піднести особисту та соціальну відповідальність і дає молоді можливість побачити той вплив, який їх ставлення до сексуальності чинить на життя інших людей. Знаний німецький сексопедагог В. Фоерстер у своїй праці «Сексуальна етика і сексуальна педагогіка» переконував, що мало вберегти школярів від проявів сексуальності, з раннього дитинства необхідно навчати дітей «стримувати свої інстинкти і виховувати силу волі (постити, рано вставати, відмовлятися від улюблених ігор, зневажати біль)» [4, с. 120].

Особливо популярними програми такого типу були в США. Найвідомішою з них є програма під назвою «Віч-на-віч з реальністю», де основний акцент зроблений на формуванні вміння контролювати сексуальні бажання, зміцнення віри в те, що контролювати сексуальне бажання можливо, переконанні, що збереження своєї сексуальності для шлюбу – моральна цінність. Інша американська програма «Кращі друзі», заснована на такому підході, показала суттєвий успіх зі зниження показників сексуальної активності серед дівчат шкіл Вашингтону до однієї з десяти, порівняно з сімома із десяти в тих школах, де ця програма не викладалася.

4. Четверта форма організації статевого виховання в країнах світу (Німеччина, Велика Британія, Польща, баагто штатів США) – це так зване всебічне статеве виховання, яке розширює рамки попереднього підходу і базується на позитивному ставленні до сексуальної поведінки, врівноваженій інформації про потенційні небезпеки і шкідливі наслідки цієї поведінки. В цьому підході акцент ставиться на формуванні сексуальних цінностей молодої людини. Йдеться про те, що молода людина повинна жити в гармонії зі своєю сексуальністю, навчитися приймати рішення і засвоїти навички спілкування, які дозволяли виробити відповідальніший підхід до сексуальної поведінки і стосунків.

Для цього підходу характерним є обговорення медичних і гігієнічних аспектів статевої просвіти, таких як причини венеричних захворювань, жіночі і чоловічі органи репродуктивності, попередження вагітності, шкідливість абортів. Через подібні біологічні проблеми вводиться матеріал про контрацепцію і головною стратегією програми є формування навичок обов'язкового використання контрацептивів і ліберального ставлення учнів до сексуальної поведінки інших людей. Окремі школи Нідерландів, Бельгії, Данії не лише дають інформацію про контрацепцію, але й забезпечують підлітків контрацептивами на конфіденційній основі. Програми цього напрямку у США мають назву Title V («Повага протилежної статі», «Шлях до успіху», «Вибираємо краще», «Кохання і життя» тощо).

5. Найбільш радикальний підхід статевого виховання базується на думці про домінантне значення сексуальної соціалізації. Він характерний для країн Північної Європи, Франції кінця ХХ ст. Прихильники цієї тенденції у зміст статевого виховання включають інформацію про різні способи статевих контактів, відомості про зачаття, протизаплідні засоби, аборти, венеричні захворювання. Головна відмінність фінських учителів від їх американських і багатьох європейських колег – це відсутність особливої турботи про сексуальне утримання.

Яскравим представником країн, де статево виховання молоді практично зведене до її сексуальної соціалізації, є Нідерланди. Типова риса нідерландської моделі полягає в тому, що молоді не кажуть, *що* і *як* треба робити, а радше заохочують індивіда наперед обдумувати, чого він хоче, і розвивати необхідні навички спілкування та збереження особистих меж. На заняттях сексуальної освіти в цій країні детально, доступно висвітлюються всі питання, пов'язані з біологією статевого дозрівання, причому дівчаткам повідомляють інформацію про хлопчиків і навпаки. Крім біології, підлітків вчать тому, як обговорювати один з одним інтимні питання, що їх хвилюють, і приймати зважені та узгоджені рішення. Одна з наскрізних тем нідерландської моделі – безпечний секс, що передбачає знання контрацепції і способів запобігання захворювань, які передаються статевим шляхом.

Таким чином, ключовою проблемою у розробці змісту статевого виховання продовжує залишатися, передовсім, визначення співвідношення вивчення питань сексуальності та ідеї навчання утриманню від дошлюбних статевих контактів. Принагідно зазначимо, що програми статевого виховання початку XXI ст. докорінно відрізняються від попередніх програм, де статево стосунки розглядалися як можливі лише в умовах законного шлюбу.

Аналізуючи зарубіжний досвід статевого виховання, ми дійшли висновку, що в кінці XX – на початку XXI ст. спостерігався перехід від класичної моделі, що обмежується сексуальною сексуалізацією, до широкої версії підготовки до шлюбу і подружнього життя. Такі тенденції відзначаються практично в усіх країнах. Незважаючи на різні форми, методи і засоби підготовки майбутнього сім'янина, зміст відповідних програм у цих країнах подібний за своєю спрямованістю: статева просвіта і виховання – в молодших класах і підготовка до сімейного життя – в старших. Позитивним, на нашу думку, є той факт, що нині зростає в світі кількість шкіл, котрі запроваджують програми статевого виховання учнівської молоді. Усі школи США, наприклад, проводять заняття зі статевого виховання на уроках у межах одного з навчальних предметів: «Здоров'я», «Біологія», «Сімейна економіка» чи «Фізкультура». Отже, коли країни не мають єдиної робочої програми і навчального плану з цього напрямку. Єдиним є те, що інструктаж з особистої гігієни та початкової санітарії здійснюється в усіх школах, починаючи з початкових класів.

Натомість європейські педагоги висловлюються за включення проблем статевого виховання в інші шкільні предмети: в німецьких школах був нагромаджений подібний досвід включення біологічних аспектів в уроки біології, медичних – у заняття з гігієни, соціальних – в уроки історії, моральних – у спеціально організовані дискусії. Такий підхід викликає більш здорове ставлення дітей до питань статевого виховання, хоч суперечливими видаються питання про спільну участь у дискусіях на сексуальні теми підлітків обох статей. Разом з тим, в Німеччині для кожного віку розроблена методика і теми, які треба розкрити дітям. Сам комплекс називається «Статева освіта». В 4 класі розкривають такі теми, як: «Тіло, його функції, здоров'я. Гендерні відмінності і функції. Вагітність і пологи. Дружба. Кохання, його сприйняття і вираження. Власні сексуальні потреби, а також потреби інших. Попередження сексуального насилля. Культурні відмінності у сприйнятті теми статевого спілкування».

Із 7 класу уроки бувають ще більш вільними і використовуються предмети (наприклад, фалос, презервативи), фільми, тести, читання на цю тему. Обговорюються вже такі теми: «Кохання і статево взаємини. Сексуальна орієнтація (тест на належність). Репродуктивна система організму (чоловіча і жіноча). Жіночий цикл. Менструація. Зачаття і вагітність. Ембріон, плід і пологи. Особливості контрацепції. Венеричні захворювання» [3].

Сексуальне інформування і виховання сексуальності у Франції розповсюджується як в молодшій, так і в старшій школах (ліцей, колеж) у вигляді щонайменше трьох щорічних курсів. У початковій школі вони здійснюються вчителем в рамках загальних шкільних предметів, а в ліцеях і колежах – запрошеними фахівцями. У програмних вказівках, складених провідними фахівцями, перераховані основні теми, які варто обговорити: «Людська сексуальність», «Закон і сексуальність», «Статеве дозрівання», «Сексуальна ідентичність, ролі і ролеві стереотипи», «Контрацепція і бажання дитини», «Профілактика захворювань, що передаються статевим шляхом», «Гроші і сексуальність» тощо. З усіх тем вказується не лише *що*, а і *як* вивчати, дають детальні методичні вказівки. Важливою особливістю нинішнього шкільного сексологічного курсу є його однозначна орієнтація на сімейний спосіб життя [1].

В орієнтовних британських програмах зі статевої просвіти для учнів III класу вказані наступні розділи: «Природа, життя і стать», «Як живе і розвивається організм», «Таємниця розмноження людини», «Змужніння» тощо. В класах читають і обговорюють газетні статті, в т. ч. із сенсаційними заголовками: «Хлопчик став батьком», «Жінка перетворена на чоловіка» і т. д. Особливо підкреслюється необхідність викладу матеріалу спеціальною мовою з використанням наукових термінів.

Програма статевого виховання у Швеції називається «Жити разом». Освіта з сексуальності, репродуктивності і контрацепції здійснюється поетапно і скоригована з віком і стадією розвитку учнів. Педагоги цього навчального предмета об'єднані в бригади. Допомагають їм представники громадських організацій, медики центрів планування сім'ї і шкільні медсестри. Сексуальна просвіта в країні – це діалог, що разом з тим не виключає використання численних навчальних посібників, муляжів.

Важливо звернути увагу на принцип мультидисциплінарності у статовому вихованні, який реалізується в більшості зарубіжних країн. Він полягає в тому, що це виховання має здійснюватися не лише тоді, коли про нього вказано у навчальному плані, а на всіх заняттях і в усіх місцях шкільного життя, заплановано і поза планом, свідомо і несвідомо. Так, наприклад, на уроці літератури може стати темою для обговорення вислів про кохання при інтерпретації вірша, на занятті фізичної культури – питання про співіснування сили тіла і мужності, на уроці країнознавства – питання про доцільність чи недоцільність закону про контроль народжуваності, а на трудовому навчанні – питання про суспільний розподіл праці між статями. На уроках біології школярі розширюють свої знання про розмноження і сексуальність людини, знайомляться з важливими фазами розвитку ембріона людини й усвідомлюють відповідальність батьків перед ненародженою дитиною («Зовнішні і внутрішні статеві органи», «Будова і функції чоловічих і жіночих статевих органів», «Статева зрілість», «Менструальний цикл жінки і його гормональні порушення», «Зачаття, вагітність, пологи», «Попередження й переривання вагітності», «СНІД і захворювання, що передаються статевим шляхом», «Кохання і шлюб», «Сексуальні взаємини»). При цьому в них розвивається позитивне, відповідальне уявлення про дружбу, партнерство, статеві ролі тощо.

На початку XXI ст. пріоритетну роль на Заході почала відігравати методика статевого виховання, що базується на демократичному стилі взаємодії вихователя і вихованців. Вчителі, які проводять заняття зі спеціального курсу статевого виховання, перебувають у складніших умовах, ніж вчителі інших предметів. Специфікою занять є добровільність, згода батьків, відсутність класної роботи і оцінювання, а одночасно значення змісту, поданого на заняттях, переважно виховного, вимагають проведення таких уроків іншими, нетрадиційними методами. Учитель, який прагне вплинути на учнів, не може проводити зустрічі з ними у формі лекцій і подачі готових рецептів. Найкраще, вважають польські методисти, коли учні, вміло керовані учителем, самі доходять до певних висновків і переконань. До них належать метод «автопортрет», ситуаційно-рольова гра, соціально-психологічний тренінг, метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером, гра-інсценізація тощо. Крім цього, зарубіжні педагоги долучають і такі, як метод відкритої трибуни, інтелектуальні аукціони, «мозковий штурм» тощо. Для досягнення задекларованих завдань вони інтегрують у навчально-виховну практику наступні методи виховання: обговорення, асоціація, прогнозування, імітація, аналогія, змагання та ін.

Дуже поширеними є методи проектування та опитування. У статовому вихованні метод проектів передбачає планування учнями своєї діяльності та засобів її виконання. Проекти статевого виховання можуть мати індивідуальний та груповий характер і повинні враховувати всі аспекти поставленої проблеми, стосуватися кожного учня. Метод опитування поєднує інтерв'ю та анкетування і є доцільним під час розгляду теми сексуальності, яка зумовлює гарячу дискусію у класі чи школі, наприклад, у разі інциденту в школі або хвилюючої події, про яку повідомили засоби масової інформації. Важливим у використанні цього методу є те, що учні, аналізуючи і критикуючи результати опитування, мають змогу усвідомити хибність власних переконань і скерувати свої вчинки у правильне русло.

Вартим уваги є рекомендований Н. Ключе [6] прийом створення конфліктних ситуацій, за допомогою якого вчитель має можливість передбачити поведінку учнів у певній ситуації і завчасно скорегувати негативні прояви. Кожне запитання містить певну ситуацію та

починається зі слів «Що було б, якби...» (наприклад: «Що було б, якби твій партнер признався, що зрадив тебе?», «Що було б, якби твій син признався, що він гомосексуаліст?»). Можливість висловити свою думку і погодитися зі сказаним чи не погодитися має кожен. Таким чином, створення виховних ситуацій дає змогу школярам усвідомити негативне у своїй поведінці, змінитися на краще.

У більшості шкіл Фінляндії уроки проводяться для хлопчиків і дівчаток спільно, доповнюються переглядом відео і груповими дискусіями. Фінські учителі переконані, що їх вихованці можуть мати самостійні сексуальні судження і здатні приймати на їх основі відповідальні рішення. Делікатні теми опрацьовуються індивідуально. Учні діляться лише тим, що для них є актуальним і необхідним.

Важливе місце у сексуальній просвіті зарубіжних країн займає інтернет, в якому підлітки проводять все більше часу. Цікавим є, наприклад, досвід роботи Німецького федерального центру медичної просвіти (м. Кельн), що відповідає за сексуальну просвіту населення Німеччини. Всі його видання і методичні матеріали представлені в інтернеті. Існує особлива консультативна служба для підлітків. Німецький підліток, в котрого виникли якісь сексуальні тривоги, може абсолютно безкоштовно й анонімно отримати по інтернету грамотну відповідь на будь-які свої запитання, а за необхідності – продовжити розмову особисто з фахівцем. У Франції при підтримці держави існують кілька спеціальних каналів для підлітків і молоді, де можна безкоштовно і анонімно отримати відповіді на будь-які питання; діють також гарячі телефонні лінії.

Детальне вивчення статевого виховання в передових країнах світу дало можливість обґрунтувати необхідність використання в Україні таких елементів зарубіжного досвіду:

- статево виховання є інтегральною складовою усього виховання;
- в організації статевого виховання школярів доцільно спиратися на історичні та соціокультурні умови розвитку національної ментальності;
- зміст статевого виховання має охоплювати систему відповідних компетентностей, що регулюють статево поведінку школярів;
- школам має надаватися самостійність щодо планування та реалізації тем статевої освіти, вони повинні мати право встановлювати кількість навчальних годин чи модулів, необхідних для їх засвоєння;
- бажано в кожній школі мати інтегровані курси зі статевої освіти, котрі можна проводити в навчальній, позакласній і позашкільній роботі, молодіжних організаціях, центрах соціальних служб для молоді тощо;
- зміст статевого виховання доцільно реалізовувати з використанням різних стратегій і технологій навчання, а саме: медіа-технологій, відеоінформаційних, інтерактивних і проєктних технологій. Учитель має право самостійно обирати форму викладу матеріалу і способи його реалізації, враховуючи особистісно-орієнтований підхід до кожної дитини;
- ефективність статевого виховання може бути забезпечена лише підтримкою держави та його обов'язковим статусом у закладі освіти, воно повинне передбачати партнерство школи та сім'ї, урядових і недержавних організацій, різноманітних консультаційних центрів;
- в організації занять зі статевої просвіти має бути передбачена можливість їх проведення з поділом школярів на групи за статтю;
- в кожному закладі освіти має бути наявною система моніторингу результативності статевого виховання учнів;
- обов'язковою має стати прив'язка статевого виховання до дошлюбної підготовки школярів і відповідального батьківства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнецов А. Г. Проблемы полового воспитания в современной французской педагогике (история, анализ, теория и практика): автореф. дис. ... канд. пед. наук / А. Г. Кузнецов. – М., 1974. – 19 с.
2. Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства (глави з книги); пер. В. Курганський / Г. Маркузе // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: хрестоматія. – К.: Либідь, 1996. – С. 87–134.
3. Паничок Т. Проблема статевого виховання школярів у Федеративній Республіці Німеччина / Т. Паничок // Статева соціалізація та підготовка учнівської молоді до сімейного життя у педагогіці та шкільній практиці зарубіжних країн. – Тернопіль: Астон, 2009. – С. 129–151.

4. Foerster F. W. Sexualethik und Sexualpädagogik / F. W. Foerster. – Kempten, 1952. – 428 s.
5. Kirby D. Sexuality Education: An Evaluation of Programs and Their Effects / D. Kirby. – N. J.: Network Publications, 1984. – 431 p.
6. Kluge N. Einführung in die Sexualpädagogik / N. Kluge. – Darmstadt, 1978. – 282 s.

REFERENCES

1. Kuznetsov A. G. Problemy polovogo vospitaniya v sovremennoi frantsuzskoi pedagogike (istoriya, analiz, teoriya i praktika). Aref. diss, kand. ped. nauk [Problems of sex education in modern French pedagogics (history, theory and practice)]. Moscow, 1974. 19 p.
2. Markuse G. One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society (chapters from book) (Ukr.ed.: V. Kurganskyj. Odnovymirna lyudyna. Doslidzhennya ideologii rozvynutogo industrialnogo suspilstva (glavy z knygy). Suchasna zarubizhna socialna filosofiya: khrestomatiya [Modern foreign social philosophy: chrestomathy]. Kyiv, Lybid Publ., 1996, pp. 87–134
3. Panychok T. Problema statevogo vykhovannya shkolyariv u Federatyvniy Respublici Nimechchyna [Problem of pupils' sex education in German Federal Republic]. Stateva socializaciya ta pidgotovka uchnivskoyi molodi do simejnogo zhyttya u pedagogici ta shkilnij praktyci zarubizhnykh krayin. – Sex socialization and preparing youngsters for family life in pedagogics and school practice of foreign countries. Ternopil, Aston Publ., 2009, pp. 129–151.
4. Foerster F. W. Sexualethik und Sexualpädagogik. Kempten, 1952, 428 p.
5. Kirby D. Sexuality Education: An Evaluation of Programs and Their Effects. N. J.: Network Publications, 1984. 431 p.
6. Kluge N. Einführung in die Sexualpädagogik. Darmstadt, 1978. 282 p.

Стаття надійшла в редакцію 27.10.2018 р.

УДК 373. 091. 33 – 027. 22 : 398

DOI 10:25128/2415-3605.18.3.12

ЗИНОВІЙ СТЕЛЬМАЩУК

Orcid <https://orcid.org/0000-0001-9133-2876>

zistel@ukr.net

кандидат педагогічних наук, доцент

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, вул. В. Винниченка, 10

НЕЛІНІЙНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ

Акцентовано увагу на нелінійному підході в сучасній шкільній освіті, який передбачає перехід від репродуктивної, традиційної педагогічної системи до новітньої, нелінійної з метою формування нової моделі особистості. Охарактеризовано поняття духовності в інтерпретації вчених, а також трактуванні християнства, яке основними, «вищими» духовними цінностями вважає віру, надію, любов, добро, красу, істину, мистецтво, творчість, жертовність й інші, що супроводжують людину упродовж усього її життя. Своїм корінням вони сягають глибокої давнини і базуються на чесній праці, морально-етичних засадах, відповідно до Закону Божого та природи і за своїми функціями забезпечують зв'язок не тільки з минулим, культурними традиціями, а й спрямовані на теперішні і майбутні реалії. Виходячи з цього відзначено вплив народної музичної спадщини на збагачення духовного світу особистості школяра позаяк в Україні помітно зросла національна самосвідомість народу, значно посилюється інтерес до традицій народної музичної творчості. Висвітлені інноваційні педагогічні технології формування духовних цінностей учнів засобами музичного фольклору із застосуванням нелінійного підходу в організації навчально-виховного процесу на заняттях в гуртках музично-естетичного циклу з учнями загальноосвітньої школи і позашкільних закладів освіти. Наведено результати експериментального дослідження, проведеного серед різновікових дитячих творчих колективів, для визначення ефективності впливу музичного фольклору на формування духовних цінностей сучасних школярів.

Ключові слова: нелінійний підхід в освіті, духовні цінності, музичний фольклор, календарно-обрядова творчість, навчально-виховний процес, школярі.